

Max Thurian, Maria, moeder van de Heer, Baarn 1979

Maria, de woning Gods

(46) Het antwoord van de engel tot Maria, die verwonderd was over het goddelijk moederschap, omdat ze maagd is, wordt verduidelijkt door overeenkomstige teksten uit het Oude Testament: op dit ogenblik neemt zij de plaats in van de Ark des Verbonds, de Verblijfplaats van God: 'De Heilige Geest zal over u komen en de kracht van de Allerhoogste zal u overschaduwen; daarom zal ook wat ter wereld wordt gebracht heilig genoemd worden' (Lc.1,35).

Meerdere exegeten, zowel protestanten als katholieken, hebben gewezen op het parallellisme van deze tekst met die van het boek Exodus (40,35) 'Toen overdekte de wolk de tent van de samenkomst en vulde de heerlijkheid van Jahwe de woning' (Ex.40,34v.).

Blijkbaar houden de twee teksten verband met elkaar. (47) Hier wordt nadruk gelegd op de methode die Lucas gevolgd heeft in de twee eerste hoofdstukken van zijn Evangelie, waarin hij de menswording in verband brengt met gebeurtenissen uit het Oude Testament. Hiermee wil hij wijzen op de continuïteit van de beide Testamenten. Hier betreft het dus het feit dat Maria gelijkgesteld kan worden met Gods woning en dat Jezus dus werkelijk de Zoon Gods is ('Daarom zal wat ter wereld wordt gebracht heilig genoemd worden, Zoon van God'). De ontvangenis van Maria wordt in verband gebracht met de manifestatie van God in de tent van de samenkomst.

Hier moet men nadruk leggen op de twee voornaamste elementen in deze manifestatie van God. De lichtende *Wolk* omhult en overschaduwde de Tent van de samenkomst. Hij staat als het ware erboven en er omheen, en de *Glorie* van Jahwe vult de woning van binnen. Dezelfde woorden 'overdekken met zijn schaduw' (*sjachan, episkiazein*) worden gebruikt in het verhaal van de boodschap aan Maria. Heel duidelijk hebben die woorden een 'liturgische' klank. Ze drukken uit dat God boven zijn woning aanwezig is om ze te vullen met zijn Glorie. (48) De Heilige Geest zal over Maria komen en de Kracht van de Allerhoogste zal haar *overschaduwen*. De lichtende Wolk van het Oude Testament, symbool van Gods aanwezigheid, wordt hier gepersonifieerd en de 'Heilige Geest' genoemd of de 'Kracht van de Allerhoogste'. De Heilige Geest, Kracht van God, zal over Maria komen om haar te overdekken met zijn schaduw. Dit is het mysterie van Sjechinah, de overschaduwing van de Wolk, symbool van de verheven aanwezigheid van God te midden van zijn volk, een bekende bovennatuurlijke gebeurtenis van het Oude Verbond.

Uit dit geheim van de Sjechinah over Gods woning volgt dat de Glorie in haar woont en haar geheel vervult. Volgens deze zelfde gedachtengang - de Wolk die de Woning overdekt en haar vult met zijn Glorie - gaat het verhaal van Lucas verder: 'Daarom ook zal wat (door u) ter wereld wordt gebracht heilig genoemd worden, Zoon van God.' Op de aanwezigheid van God en de omhullende lichtende Wolk, volgt de aanwezigheid van Gods Glorie die de overschaduwde Woning vervult. Dit geldt voor Maria evenzeer als voor Gods Woning in de woestijn. Zoals Gods Glorie de Woning vervulde die door de lichtende Wolk overschaduwde was, (49) zo zal de Heilige, de Zoon Gods wonen in de maagd Maria, die overschaduwde wordt door kracht van de Allerhoogste, de Heilige Geest die op haar rust.

In het verhaal van de gedaanteverandering van Jezus vinden we dezelfde elementen van Gods aanwezigheid te midden van zijn volk (Lc.9,28-36). Petrus, Johannes en Jakobus waren daarbij aanwezig. Ze zien zijn 'heerlijkheid' tussen Mozes en Elia, die ook in 'heerlijkheid' verschenen zijn. Jezus openbaart zich hier als Gods heerlijkheid zelf, die midden tussen de zijnen woont. Christus toont zich hier als Gods Glorie, zoals deze de Tent van de ontmoeting vervulde waar de Ark des Verbonds zich bevond. De Tweede Brief van Petrus zegt van de gebeurtenis als volgt: 'Hij heeft van God de Vader eer en verheerlijking ontvangen, toen door de verheven Majesteit dit woord tot Hem gericht werd: Deze is mijn geliefde Zoon in wie ik mijn welbehagen heb. En deze stem hebben wijzelf uit de hemel horen klinken, toen wij met Hem waren op de heilige berg' (2 Petr.1,17-18). Dit laatste is een zinspel op de Sinaï, de heilige berg: ook daar omhulde de Wolk de berg en de Glorie van Jahwe overschaduwde (Grieks: daalde neer op) hem, en de Wolk bedekte hem zes dagen lang (Ex.14,15-16). (50) Petrus brengt de gedaanteverandering in verband met de openbaring op de Sinaï. Lucas en de overige evangelisten brengen ze in verband met de manifestatie van God boven de Tent der ontmoeting. In beide gevallen is Christus de Glorie van God, namelijk de welbeminde Zoon, in wie heel de liefde van de Vader rust.

In het bericht bij Lucas legt Petrus verband tussen de geopenbaarde heerlijkheid van God en de Tent der ontmoeting. Hij wil die Glorie bedekken, haar een onderkomen geven: 'Laten we drie tenten bouwen, een voor u, een voor Mozes en een voor Elia.' De Glorie van God is aanwezig op aarde in de gedaante Veranderde en de twee Verheerlijkten. Ook de Wolk verschijnt, als teken van de aanwezigheid van de Vader over hen: 'Terwijl hij zo sprak, kwam er een wolk die hen overschaduwde. Toen de wolk hen omhulde, werden zij door vrees bevangen. Uit de wolk klonk een stem die sprak: Dit is mijn Zoon, de Uitverkorene, luistert naar Hem' (Lc.9,34 v.).

In al deze drie gevallen wordt hetzelfde werkwoord 'overschaduwen' (*episkiazein*) gebruikt: in het boek Exodus voor de Tent der ontmoeting, het Verblijf van de Glorie (Ex.40,35), in het verhaal van de boodschap aan Maria, Woning van de Glorie, de Zoon Gods, en in het verhaal van de gedaanteverandering van Christus, de Glorie van God. (51) Petrus wilde die Glorie, uit joodse eerbied voor de Wet van Mozes, onder een tent plaatsen. De lichtende wolk is het teken van de aanwezigheid van de Vader, boven het hoofd van zijn welbeminde Zoon, de Uitverkorene, de Glorie die aanwezig is op aarde.

We vinden dus hetzelfde schema in de drie verhalen: van de uittocht, van de boodschap en van de gedaanteverandering. We vinden daar de Wolk als symbool van de gemanifesteerde aanwezigheid van God, die overschaduwet, en de Glorie, symbool van Gods aanwezigheid die een plaats of een wezen vult, bewoont of verandert. Men kan hier ook vergelijken het verhaal van Jezus' doop, waar we bij Lucas en de andere evangelisten een vereenvoudigd schema vinden (Lc.3,22).

In het exodusverhaal vult de Glorie het Verblijf van God, de Tent van de ontmoeting. In het boodschap-verhaal komt de Heilige, de Zoon Gods wonen in Maria, de nieuwe Woning van de Glorie. In het verhaal van de gedaanteverandering toont de Glorie zich op de berg, voor de ogen der leerlingen, buiten: zij heeft geen woning nodig (52) ('Petrus wist niet wat hij zei', toen hij voorstelde haar onder een tent te plaatsen, zoals gebeurde met de Ark in de woestijn); zij is tegelijk de tempel en de God die erin woont, Gods Zoon zichtbaar voor aller ogen, in de volle openbaring van zijn aanwezigheid, in de volle *ontsluiering* van zijn Glorie. De sluiert (het voorhangsel) van de tempel zal in tweeën scheuren bij de dood van de Gekruisigde, om het definitieve einde te verzinnebeelden van de Glorie in het Heilige der Heiligen, door de verrijzenis, die Christus zal teruggeven aan heel de wereld.

Johannes schrijft: 'Het Woord is vlees geworden en heeft onder ons gewoond (sloeg zijn tent op bij ons). Wij hebben zijn heerlijkheid aanschouwd, zulk een heerlijkheid als de Eniggeborene van de Vader ontvangt, vol genade en waarheid' (Joh.1,14). Ook in deze tekst klinken nog de klassieke woorden na waarmee in het Oude Testament manifestaties van God beschreven worden, alsook bij de boodschap aan Maria en bij de gedaanteverandering. Het vlees dat Gods Zoon aanneemt bij de menswording is de nieuwe Tent waar de Glorie woont, de volheid van genade en waarheid onder ons. God is werkelijk te midden van de mensen, (53) zonder een andere Tempel dan zijn lichaam, dat zijn Glorie uitstraalt welke zijn leerlingen gezien hebben. Er is nog slechts één sluiert: die van zijn vlees. De ogen van het geloof kunnen daar doorheendringen om zijn Glorie te aanschouwen.

In het verhaal van de gedaanteverandering, evenals in dat van de boodschap, betekent de Wolk of de Kracht van de Allerhoogste die Christus of Maria overschaduwet het transcendent karakter van God, die zich manifesteert, terwijl Hij toch blijft boven de plaats waar Hij zich manifesteert. De Glorie welke de welbeminde Zoon in haar volheid is, betekent de werkelijke aanwezigheid van God die onder ons komt wonen. Ook bij de manifestatie bij de Tent in de woestijn overschaduwet de Wolk de heilige plaats. Hij staat over haar, de Glorie vervult haar, is in haar (Ex.40,35). De Kracht van de Allerhoogste zal Maria, de Woning Gods, overschaduwen en zij zal in haar ontvangen een zoon, de Heilige, de Zoon van God. Bij de gedaanteverandering zal de Wolk het teken van de Vader zijn die spreekt boven zijn gemanifesteerde Glorie welke zijn welbeminde Zoon is. God manifesteert zich als transcendent en als aanwezig, als Allerhoogste en als vleesgeworden, als Vader en als Zoon, als lichtende Wolk boven zijn Woning, als Glorie in zijn Woning.

(54) In het licht van deze parallelteksten van de Schrift verschijnt Maria dus, op het ogenblik dat ze de Messias ontvangt, als de nieuwe Woning Gods, als de Tent der Ontmoeting, als het Heilige der Heiligen, als heilig centrum van het volk Israël. Over haar komt de lichtende Wolk, de Heilige Geest, de Kracht des Allerhoogsten, de transcendent God, om in haar te doen wonen de Glorie, de welbeminde en eniggeborene Zoon, vol van genade en waarheid, het Woord dat vlees wordt en zijn Tent opslaat te midden van ons, God die aanwezig is bij zijn schepselen.

Maria, dienstmaagd in het geloof

(74) Maria, in haar armoede vol van genade, wil de Dienstmaagd des Heren zijn. De genade Gods die haar vervult, wekt in haar het geloof op in de waarachtigheid van de beloften die ze hoort van de engel. Nadat ze terecht een ogenblik gewiefeld heeft voor het mysterie van het maagdelijk moederschap, dat haar wordt meegedeeld, (75) onderwerpt ze zich in een akt van puur geloof volledig aan het woord des Heren. Voor deze geloofsakt heeft God haar voorbestemd en voorbereid. Zij spreekt onmiddellijk haar geloof uit als ze hoort van het teken, dat Elisabeth, al was ze onvruchtbaar, in haar ouderdom nog een kind verwacht en als de engel zegt: 'Voor God is niets onmogelijk.' Onmiddellijk volgt haar antwoord, vol overgave, vertrouwen en gehoorzaamheid: 'Zie de Dienstmaagd des Heren; mij geschiede naar uw woord.' Maria's geloof is allereerst een daad van overgave: 'Zie, hier ben ik.' Omdat alles in haar Gods genade is, is het natuurlijk dat ze in algehele overgave God dankt. Dit gebaar is van een wonderlijke reinheid. De sobere woorden verhogen nog de glans van de genade die haar vervult.

Het geloof van Maria is ook een daad van gehoorzaamheid: 'Zie de dienstmaagd des Heren!' Zij stemt in met Gods plan, ze aanvaardt de ontzaglijke roeping Dochter Sion te zijn, de ongehoorde functie Moeder van de Messias te worden. Zij aanvaardt dat niet als een eer voor haarzelf, maar als een dienst jegens God. Tegelijk met deze schone taak die ze op zich neemt, aanvaardt ze ook de onaangename consequenties van deze abnormale situatie: (76) haar maagdelijk moederschap, met daarbij de roddelpraatjes in haar omgeving en de onvermijdelijke verachting van Jozef, haar verloofde. Dit alles overweegt ze en aanvaardt ze in eenvoudige gehoorzaamheid jegens God. De Dienstmaagd des Heren dispueteert niet. Ze laat alles over aan haar Heer.

Tenslotte is het geloof een akt van vertrouwen: 'Mij geschiede naar uw woord.' Slechts een ogenblik was ze verward bij de groet van de engel. Maar meteen aanvaardde ze het moederschap van de Messias. Ze twijfelde geen ogenblik aan de woorden van de engel. Ze stelde slechts de vraag, hoe ze moeder zou worden, daar ze geen gemeenschap had met een man.

Toen de engel haar meedeelde dat ze zou zijn de Ark onder de lichtende Wolk, dat de kracht van de Allerhoogste haar zou overschaduwen, dat de zwangerschap van Elisabeth een teken was van Gods almacht, aanvaardt ze de boodschap volledig en stelt ze zich ter beschikking van de Heer. De ontwikkeling van Maria's geloofsdaad is van een grote eenvoud en zuiverheid: verwardheid tegenover het mysterie, aanvaarding van het moederschap, weifeling tegenover de manier waarop het zou gebeuren, geloof en gehoorzaamheid tegenover Gods Woord. (77) Dit is de typische gang van zaken bij de aanvaarding van het christelijk geloof, de vrucht van pure genade. Als de genade het bewustzijn van een mens beroert, brengt ze eerst verwarring op natuurlijk gebied teweeg. Als die mens dan de aandrang van de genade volgt, stelt hij zich de grote vragen van het geloof. Daarna, verlicht door Gods Woord en door de Heilige Geest, treedt hij binnen in het leven van het geloof: hij stelt zich in dienst van God en vertrouwt op de waarheid van het Evangelie. Elisabeth herkent in Maria die haar bezoekt de gelovige bij uitstek: 'Zalig zij die geloofd heeft, dat tot vervulling zal komen wat haar vanwege de Heer gezegd is' (Lc.1,45). Het geloof van Maria is enkel de vrucht van genade en Gods Woord. Met volledig vertrouwen aanvaardt ze de waarheid van Gods beloften.

Hier zien we Maria als de eerste die in de nieuwe orde van Christus op authentieke wijze de weg naar het geloof vindt. Zacharias was sceptisch gebleven en had een teken gevraagd na zijn visioen in de tempel: 'Hoe kan ik dat weten? Ik ben oud en ook mijn vrouw is reeds op jaren' (Lc.1,18). Na de verschijning en de woorden van de engel twijfelt Zacharias nog. Maria echter aanvaardt en vertrouwt. (78) Ze vraagt alleen naar het hoe, maar ze vraagt geen teken. Als we deze twee houdingen vergelijken, blijkt duidelijk de zuiverheid van Maria's geloof. Zacharias zal vanwege zijn ongelovigheid stom worden: 'Zie, ge zult zwijgen en niet in staat zijn te spreken tot op de dag waarop dat zal gebeuren, omdat ge mijn woorden niet geloofd hebt; deze zullen echter op hun tijd in vervulling gaan' (Lc.1,20). Elisabeth, de vrouw van Zacharias, de onmiddellijke getuige van die stomheid van haar ongelovige man, heeft des te meer bewondering voor het resolute geloof van Maria: 'Zalig zij die geloofd heeft...' (Lc.1,45). Zacharias blijft nog een figuur van het Oude Testament. Zijn hart komt slechts traag tot geloof, maar, trots zijn gering geloof, gebeurt er toch een wonder voor hem. Maria is werkelijk de eerste christin, een waarachtig gelovige. Uitsluitend door Gods voorbestemmende genade heeft ze in volledige overgave, blijde gehoorzaamheid en vast vertrouwen ingestemd met zijn plan. Wat God doet, doet Hij niet trots Maria en haar armoede. Hij doet het in en met haar, doordat Hij genadiglijk de mogelijkheid verschaft om met een gelovig hart de waarheid van de boodschap te aanvaarden en ermee in te stemmen.

(79) Zo is Maria de zalige gelovige ('zalig zij die geloofd heeft'), de eerste christin, de 'moeder der gelovigen', zoals Abraham 'vader der gelovigen' genoemd wordt. Met een gelovige daad is het Oude Verbond begonnen, die ons herinnert aan wat Maria doet aan het begin van het Nieuwe Verbond. God belooft Abraham een nageslacht, ofschoon hij al oud is en zijn vrouw onvruchtbaar is: 'Abraham geloofde Jahwe, en deze rekende hem dat als gerechtigheid aan' (Gen.15,6). 'Tegen alle hoop in heeft hij gehoopt, en geloofd dat hij vader zou worden van vele volken... Hij twijfelde geen ogenblik aan Gods belofte. Integendeel, hij heeft God geëerd door de kracht van zijn geloof, door zijn vaste overtuiging dat Hij bij machte is te volvoeren wat Hij heeft toegezegd' (Rom.4,18-21). Abraham was voor Israël het voorbeeld van geloof bij uitstek.

Als de engel Maria aankondigt dat Elisabeth, oud en onvruchtbaar zoals Sara, zwanger is, is dit een teken van Gods almacht. De engel herinnert Maria aan een typisch geval in Israël: het wonder dat God verrichtte in Abraham en Sara en dat aan het begin staat van het Oude Verbond... Maria wordt dus duidelijk uitgenodigd om te geloven zoals Abraham, de vader van alle gelovigen, dat gedaan had. (80) God, die in Sara onvruchtbaarheid met moederschap heeft doen samengaan, kan in Maria maagdelijkheid met moederschap doen samengaan. 'Voor God is niets onmogelijk' (letterlijk: 'Geen enkel woord zal bij God onmogelijk zijn', Lc.1,37). Deze woorden van de engel zijn een echo van Gods woorden bij de verschijning van de drie engelen bij de eik van Mamre (Gen.18,1-15). Sara lachte toen: 'Zou ik op mijn leeftijd werkelijk nog een kind krijgen?' Dan zegt God tot Abraham, die vast gelooft aan de belofte van een nageslacht: 'Is er voor Jahwe dan iets te moeilijk? Over een jaar, precies op deze tijd, kom ik bij u terug, en dan zal Sara een zoon hebben' (Gen.18,14). De tekst van de Septuagint stemt overeen met die van Lucas: *Mè adunateí para tooi theooi?* (Gen. 18, 14) *ouk adunatèsei para thou theou pan rhèma* (Lc.1,37). Deze tekst, die Maria goed bekend is, stelt haar het geloof van Abraham voor ogen en de genade en het woord van God dringen er op aan dat zij een zelfde daad van geloof zal stellen als Abraham. Zij zegt: 'Mij geschiede naar uw woord (*kata to rhèma sou*)'. De woordspeling tussen dit gezegde: 'Voor God is niets onmogelijk (geen enkel woord zal bij God onmogelijk zijn) (81) en de toestemming van Maria: 'Mij geschiede naar uw woord' is duidelijk. In beide gevallen wordt hier het woord *rhèma* gebruikt. Dit nodigt wellicht uit tot verdere reflexie. Deze term heeft zeer zeker een tamelijk losse betekenis, maar hij schijnt een bijzondere rol te spelen in het kindsheidevangetel van Marcus (*rhèma* komt acht maal voor in deze twee eerste hoofdstukken, op twaalf maal in het hele evangelie). De term betekent hier *woorden-gebeurtenissen*, door God of zijn engelen aangekondigd als messiaanse beloften. Het zijn de woorden die aan Maria geboodschapt zijn en die ze bewaarde in haar hart (1,38; 2,19.51), aan de herders in de Kerstnacht (2,15.17), aan de grijsaard Simeon (2,29), de gebeurtenissen rond de geboorte van Johannes de Doper.

De woorden van de engel citeren de tekst van Genesis (18,14) aangaande het wonder van de geboorte van Isaak, de nakomelingschap die God aan Abrahams geloof beloofd had. De woorden schijnen wel een directe toespeling te zijn op die oude belofte: 'Elk woord (belofte, *rhèma*) is bij God mogelijk.' Abraham heeft de wonderbare gebeurtenis ondervonden van het moederschap van de oude, onvruchtbare Sara. (82) Zulk een wonder kan Maria ook beleven: moeder worden in haar maagdelijkheid. En als Maria antwoordt: 'Mij geschiede naar uw woord en belofte' (*rhèma*) kan men begrijpen dat ze denkt aan deze woord-belofte die Abraham in zijn zuiver geloof van God ontving en die nu herhaald wordt door de mond van de engel. Evenals Abraham, vader van alle gelovigen, ontvangt ze in haar zuiver geloof de messiaanse woord-belofte-gebeurtenis: zij is de eerste gelovige in het Nieuwe Verbond, de moeder en het voorbeeld voor alle gelovigen in de kerk, zoals Abraham de vader en het voorbeeld was voor alle gelovigen in Israël, wat hij ook blijft voor ons christenen.

Het einde van de Lofzang van Maria, waarop we nog terugkomen, vermeldt trouwens het verband dat er bestaat tussen Abraham en Maria:

Zijn dienaar Israël heeft Hij zich aangetrokken,
gedachtig zijn barmhartigheid voor eeuwig jegens Abraham en zijn geslacht,
gelijk Hij gezegd had tot onze vaders (Lc.1,54-55).

Israël is hier gepersonifieerd in de Dienaar, zoals Maria dat wordt in de Dienstmaagd. De verlossing die via Maria, de Dienstmaagd des Heren, aan de wereld geschonken wordt in de menswording van Gods Zoon, (83) dat is de hulp die aan Israël, de dienaar beloofd was. Dat is de vervulling van het woord (de belofte) aan de vaders in het Oude Testament, allereerst aan Abraham en in hem aan zijn nageslacht voor altijd.

In het begin was alles geconcentreerd in Abraham, de vader van alle gelovigen. Hij heeft de belofte aan Israël in ontvangst genomen. Hij heeft de gelovige daad gesteld die met zich bracht al de zegeningen die erop volgden in het Oude Testament tot aan Maria. Bij de boodschap van de engel krijgt Israël, de Dienaar Gods, een nieuw concentratiepunt in Maria, de Dienstmaagd des Heren. Zij ontvangt de belofte van God voor het nieuwe Israël, de kerk. Zij stelt de geloofsdaad die het begin vormt van de incarnatie, de universele verlossing. Abraham is de originele personificatie van Israël, Maria is de eschatologische personificatie ervan.

Er klinkt een zelfde woord in het mysterie van een onmogelijke natuurlijke situatie (moederschap bij onvruchtbaarheid of maagdelijkheid) en de geboorte wordt aangekondigd van een zoon die de belichaming vormt van de hoop van het volk Gods. (84) Er volgt een zelfde gelovig antwoord op deze boodschap en belofte: 'Abraham geloofde Jahwe en deze rekende hem dit als gerechtigheid aan Mij geschiede naar uw woord Zalig zij die geloofd heeft, dat tot vervulling zal komen wat haar vanwege de Heer gezegd is!'

Maria heeft zich dus met heel haar ziel vastgeklampt aan het woord Gods, dat haar in de oren klonk en dat haar herinnerde aan de belofte die gedaan was aan Abraham. Met heel haar geloof hield ze eraan vast krachtens de genade waarmee ze overstelpt was, zoals Abraham 'hopend tegen alle hoop in'. Evenals hij deed het ongelof haar geen ogenblik aarzelen. Haar geloof gaf haar kracht en ze bracht eer aan God in de overtuiging dat God machtig genoeg is om te verwerkelijken wat Hij eenmaal beloofd heeft (vgl. Rom.4,18-22).

Vanwege haar geloof, dat haar naast Abraham plaatst, kan Maria de moeder van de gelovigen van het Nieuwe Verbond genoemd worden, daar zij het eerst geloofd heeft in de menswording van Gods Zoon, de Verlosser. Voor alle christenen is zij het voorbeeld van waarachtig geloof. Zij is voor hen een aansporing om in de kerk en in henzelf dit geloof volledig te beleven, steunend alleen op de genade en het woord Gods.

(85) Maria, moeder van alle gelovigen, is het symbool van de kerk. Ze toont aan de kerk de weg van het geloof, vrucht van de genade die in armoede ontvangen wordt, dat zich uitdrukt in een daad van overgave, gehoorzaamheid en vertrouwen in God.

De kerk kan slechts leven uit en door het geloof. Anders zou ze een religieuze vereniging lijken, met min of meer tijdelijke macht waarop haar heerszucht steunt. Het geloof van de kerk bestaat slechts in overgave, gehoorzaamheid en vertrouwen. Het geloof van de kerk toont zich in haar liturgische offergave en haar dienstbaarheid aan de mensen: de kerk is de Bruid van Christus. Zij aanbidt Hem in haar cultus in geest en waarheid.

De kerk is de Dienstmaagd van de mensen. Zij bemint hen en heeft medelijden met hen. De kerk is krachtens haar geloof gehoorzaam aan God, niet aan de mensen: zij staat vrij tegenover filosofische opvattingen en burgerlijke overheden. Zij is slechts de dienaar van de waarheid die geopenbaard is in Jezus Christus, van de liefde en de rechtvaardigheid die in Hem verschenen zijn. Zij erkent geen enkele macht die haar verhinderen kan het Evangelie te verkondigen, de broederlijke liefde en de rechtvaardigheid te verdedigen.